

В.І. Борисов,
доктор юридичних наук, професор
(Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого)

Склад злочину як правова модель

1. Сутнісним досягненням вітчизняного кримінального права є встановлення єдиної загальної структури всіх злочинів та побудова на цій основі складу кожного виду злочину, який можна розглядати як спрощену правову модель, необхідну для встановлення відповідності реального злочину нормі кримінального закону та визнання вчиненого підставою кримінальної відповідальності.

2. Незважаючи на широке вживання в теорії кримінального права та у правозастосовній діяльності поняття “склад злочину” та посилання на нього у кримінальному законі (ч. 1 ст. 2, ч. 2 ст. 17 КК) визначення юридичної природи цієї правової категорії залишається і на теперішній час дискусійним. Більшість науковців притримуються *нормативістського* погляду на склад злочину, вважаючи його законодавчого моделю. Так, у підручнику з Загальної частини Кримінального права України зазначається: “Склад злочину – це законодавче поняття про злочин і вказує лише на ті його ознаки, що закріплені в законі про кримінальну відповідальність” [5, 69]. Прихильник цього напрямку А.О. Пінаєв у своєму курсі лекцій із Загальної частини кримінального права України визначає такі особливості складу злочину: він формулюється тільки в законі про кримінальну відповідальність; право на конструювання складу злочину має лише Верховна Рада України; склад злочину утворюють ознаки, що зазначені в законі; до складу злочину не можна включати ознаки, що в законі не зазначені [10, 67]. Вбачається, що витoki такого підходу ґрунтуються на вченні про склад діяння, що склалося у середині 19 століття у Німеччині, згідно з яким склад діяння це опис у законі кримінально-релевантної поведінки у виді

дії або бездіяльності [3, 132–133]. Таке ж визначення складу діяння міститься і в сучасній редакції Кримінального кодексу ФРН, згідно з яким це поняття ототожнюється із диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини [1, 96].

3. Вітчизняна наука кримінального права при визначенні змісту поняття “склад злочину” віддала перевагу системно-структурному методу пізнання суспільно небезпечного явища дійсності, визнаному кримінальним законом злочином. На відміну від розуміння складу діяння в Німеччині, українські, російські, як і більшість науковців інших країн колишнього СРСР, визначають склад злочину як сукупність чотирьох елементів – об’єкта, об’єктивної сторони, суб’єкта і суб’єктивної сторони, та ознак, їм притаманним. Разом із тим прихильники нормативістського погляду зазначають, що ознаки складу злочину містяться в законі про кримінальну відповідальність, вони немов би “розсіпані” у Кримінальному кодексі. Завдання юристів, підкреслює А.О. Пінаєв, полягає у тому, щоб усю цю сукупність ознак зібрати воедино, утворивши тим самим неподільне поняття складу шпигунства, бандитизму, вбивства, крадіжки тощо [11, 66]. На відміну від такого погляду певна частина науковців бачать у *складі структуру злочину, його систематизовану суспільну небезпечність* [6, 17]. Ґрунтуючись на такому підході, В.О. Навроцький зазначає, що *склад злочину це юридична конструкція, що вироблена теорією кримінального права* [8, 136]. Ще більш категоричний у намаганні дистанціювати склад злочину від кримінального закону В.П. Малахов. На його думку, склад злочину – це теоретична конструкція, наукова абстракція,

якої не знає кримінальний закон і котру майже кожний автор розуміє і тлумачить по-своєму [7, 163]. Незважаючи на певну обмеженість наведених визначень, слід визнати правильним висновок В.О. Навроцького, що формулювання “склад злочину, передбачений кримінальним законом” не є правильним, якщо мати на увазі не злочин, а склад. Дійсно, кримінальний закон визначає злочин, а не склад злочину. Саме диспозиція Особливої частини відображає та закріплює узагальнені, типові та найбільш характерні ознаки певного виду суспільно небезпечного явища, що визнається кримінальним законом злочином. Ознаки злочину, що закріплені в законі, повинні бути розпізнавані, читаємі, перевіряємі, тобто відповідати принципу виразності (ясності) [4, 137]. Вочевидь, що законодавець формулюючи таким чином закон, менше всього міркує про його відповідність вимогам складу злочину. Його завдання інше – сформулювати заборону в кримінальному законі таким чином, щоб кожний суб’єкт охоронюваних ним відповідних суспільних відносин міг її (заборону) сприйняти та витримувати свою поведінку у відповідності з правовими приписами, нормами моралі, визнаними загальнолюдськими правилами спілкування тощо.

4. Використання прибічниками ненормативного погляду для визначення складу злочину терміносполучень “юридична конструкція”, “юридична модель” тощо є дещо невдалим, оскільки саме слово “юридичний” у загальновизнаному його значенні пов’язується із законодавством, правовими нормами і практичним їх застосуванням [9, 850]. Більш **правильним вбачається використання при визначенні складу злочину терміносполучення “правова модель”**, оскільки склад злочину є правовою категорією, джерелами формування якої виступають кримінальний закон, теорія кримінального права та практика застосування кримінального закону, в першу чергу – судова. Окрім того, на склад злочину покладаються достатньо різноманітні галузеві функції: кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кри-

мінологічні, криміналістичні [2, 96]. Що стосується кримінально-правових функцій, то завдяки складу злочину забезпечуються при застосуванні кримінального закону такі принципи кримінального права як законність та індивідуалізація кримінальної відповідальності. Завдяки складу злочину також вирішується питання щодо підстави кримінальної відповідальності, якою є вчинення особою суспільно-небезпечного діяння. Будучи певною моделлю, на яку орієнтується правозастосувач, склад злочину дозволяє останньому, особливо на початкових стадіях застосування кримінального закону, обмежитися встановленням лише тих об’єктивних і суб’єктивних ознак злочину, сукупність яких необхідна та достатня для констатації у вчиненому діянні підстави кримінальної відповідальності. Нарешті на склад злочину покладається кваліфікаційна функція, яка використовується на всіх стадіях руху кримінальної справи та завдяки якій констатується відповідність вчиненого суспільно небезпечного діяння нормі кримінального закону.

Список літератури:

1. **Бажанов М.И.** О функциях состава преступления / М.И. Бажанов // Проблемы законности. – Вып. 29. – Харьков, 1995.
2. **Бажанов М.И.** Вказана праця.
3. **Жалинский А.Э.** Современное немецкое уголовное право / А.Э. Жалинский. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.
4. **Жалинский А.Э.** Вказана праця.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник (Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.). – Вид. 4-ге, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008.
6. **Кузнецова Н.Ф.** Проблемы квалификации преступлений: лекции по спецкурсу “Основы квалификации преступлений” / Науч. ред. и предисл. академика В.Н. Кудрявцева. – М.: Издательский дом “Городец”, 2007.
7. **Малахов В.П.** Основания уголовной ответственности / В.П. Малахов. – К.: Украинская акад. внутр. дел., 1994. – С. 163.

8. *Навроцький В.О.* Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 1999.

9. Новий тлумачний словник української мови, у трьох томах. Том 3 – Київ, вид. “Аконіт”, 2001.

10. *Пинаев А.А.* Курс лекций по Общей части уголовного права Украины / А.А. Пинаев. – Харьков: “Харьков юридический”, 2002.

11. *Пинаев А.А.* Вказана праця.